

HÌNH TƯỢNG ÁO DÀI TRONG HỘI HỌA VIỆT NAM

Nguyễn Thị Kim Ngân

Khoa Du lịch - Văn hoá nghệ thuật, Trường Đại học An Giang

Email: ntkngan@agu.edu.vn

Lịch sử bài báo

Ngày nhận: 27/9/2021; Ngày nhận chỉnh sửa: 13/12/2021; Ngày duyệt đăng: 14/02/2022

Tóm tắt

Trong lịch sử hội họa Việt Nam hiện đại, từ những họa sĩ gạo cội xuất thân từ Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương cho đến những họa sĩ nổi tiếng sau này, mỗi người có sở trường riêng, có phương thức thể hiện riêng, nhưng có một hình tượng được phân lớn họa sĩ thể hiện, đó là chiếc áo dài dân tộc. Nét đẹp thanh lịch của tà áo dài đã đi vào hội họa không kém phần đặc sắc, đã đưa nét đẹp của người phụ nữ Việt trong tà áo dài vượt xa biên giới Việt Nam và đến với nhiều đối tượng công chúng hơn. Bài viết tìm hiểu tinh thần của người Việt Nam với những giá trị văn hóa lịch sử truyền thống lâu đời cần được gìn giữ và hội họa cũng đóng góp một phần công sức vào quá trình ấy.

Từ khóa: *Áo dài, biểu tượng, dân tộc, hội họa Việt Nam, trang phục nữ.*

AO DAI SYMBOL IN VIETNAMESE PAINTING

Nguyen Thi Kim Ngan

Faculty of Tourism and Culture Arts, An Giang University

Email: ntkngan@agu.edu.vn

Article history

Received: 27/9/2021; Received in revised form: 13/12/2021; Accepted: 14/02/2022

Abstract

Throughout the history of modern Vietnamese art, from accomplished artists graduating from The Fine Arts College of Indochina to the ones who have become famous afterward, each of them has their own knack and method. However, most of them have been choosing a symbol to show in their works: National Ao Dai. The elegant beauty of this dress type has entered art as well as unique, bringing the beauty of Vietnamese women wearing Ao Dai far beyond the frontier of Vietnam and to more general people. This research shows the morale of Vietnamese people with cultural values of ancient traditional history that need to be preserved and art also contributes a part effort to that process.

Keywords: *Ao dai, female dress, symbol, nation, Vietnamese painting.*

1. Đặt vấn đề

Chiếc áo dài tôn lên vẻ đẹp thuần khiết của người phụ nữ Việt, không những là trang phục thông dụng từ rất lâu đời mà còn đi vào tranh, vào thi ca:

“Quê hương là chiếc áo dài

Eo thon gánh cả dặm dài nước non”

(Nguyễn Kiều Phương)

Áo dài là một loại trang phục được cách tân từ áo ngũ thân của Việt Nam trong thời kỳ văn hóa phương Tây du nhập vào nước ta. Từ những năm 30 của thế kỷ XX, “chiếc áo dài cổ truyền được cải tiến dần thành chiếc áo dài tân thời. Khởi đầu từ những sáng kiến của hai họa sĩ Lê Phổ và Cát Tường, với sự sàng lọc, bổ sung, sửa đổi của quần chúng sử dụng, chiếc áo dài tân thời đã trở thành một sản phẩm sáng tạo tập thể” (Trần Ngọc Thêm, 1996, tr. 413).

Trong lịch sử hội họa Việt Nam hiện đại, đã có không ít họa sĩ tên tuổi như Tô Ngọc Vân, Lê Phổ, Mai Trung Thứ... thể hiện những tác phẩm đề đời của mình thông qua hình tượng những phụ nữ trong chiếc áo dài dân tộc.

2. Áo dài - nét đẹp văn hóa truyền thống của phụ nữ Việt Nam

Mỗi dân tộc trên thế giới đều có những truyền thống đặc trưng riêng của mình, những giá trị văn hóa truyền thống chính là sự kết tinh tất cả những gì tốt đẹp nhất qua các thời đại lịch sử của dân tộc để làm nên bản sắc riêng. Nó được truyền lại cho những thế hệ sau và cùng với thời gian, với tiến trình phát triển của lịch sử sẽ được bổ sung bằng các giá trị mới. Tà áo dài Việt Nam cũng nằm trong tiến trình ấy, qua những thăng trầm biến động của lịch sử.

2.1. Lược sử về áo dài Việt Nam

Áo giao lĩnh: “Bước sang thời Lê, kiểu áo chung của đàn ông và đàn bà là áo giao lĩnh (cổ áo vắt chéo, còn gọi là áo tràng vạt)” (Trần Quang Đức, 2013, tr. 41). Tương tự như áo tứ thân, nhưng khi mặc thì hai thân trước để giao nhau mà không buộc lại, kết hợp với thắt lưng màu và váy đen.

Áo tứ thân, áo ngũ thân (thế kỷ XVII - XIX)

Áo tứ thân: áo được may rời hai vạt trước có thể buộc lại với nhau, hai vạt sau may liền thành một tà. Chiếc áo được may nhằm phục vụ cho tầng lớp bình dân, áo thường được may bằng vải màu tối nhằm tiện cho việc đồng áng.

Áo ngũ thân: áo dành cho phụ nữ thành thị, ít lao động chân tay. Áo ngũ thân có bốn vạt như áo tứ thân được may liền với nhau thành hai tà: trước và sau. Vạt con thứ năm được may phía dưới tà áo trước nhằm tạo mảnh lót kín đáo. Áo có cổ và dáng rộng.

Áo dài Le Mur (khoảng thập niên 30 thế kỷ XX): với gam màu dịu nhẹ, thanh nhã, tươi sáng, chỉ có vạt trước và vạt sau. Thân trên được may ôm sát theo đường cong cơ thể người mặc tạo nên vẻ yêu kiều và gợi cảm. Hàng nút được dịch chuyển sang một bên chỗ mở áo dọc theo vai và chạy dọc theo một bên sườn.

Áo dài Lê Phổ (1934): được họa sĩ bậc thầy Lê Phổ bỏ bớt những nét lai căng của áo Le Mur, thay vào đó là những yếu tố dân tộc từ áo tứ thân, ngũ thân, tạo ra một kiểu áo vạt dài cổ kính, ôm sát thân người. Phần trên kín đáo, phần dưới hai vạt áo được tự do bay lượn. Sự dung hợp hài hòa giữa cái mới và cái cũ, được giới nữ thời đó hoan nghênh nhiệt liệt. Từ đây, áo dài Việt Nam đã có hình hài chuẩn mực.

Áo dài tay raglan (1960): cách ráp tay raglan này khắc phục được các nếp nhăn hai bên nách áo. Với cách này, tay áo được nối từ cổ xuống nách, hai tà nối với nhau bằng đường nút dọc hông. Kiểu này thì làn vải bo sát theo thân người mặc từ nách đến lườn eo, làm cho chiếc áo dài ôm khít theo đường cong người mặc.

Áo dài chít eo - áo dài miniraglan (1960-1970): đây là kiểu áo dành riêng cho nữ sinh. Phần trên ôm sát thân, hai vạt buông mềm trên đôi ống quần rộng.

Áo dài Việt Nam từ 1970 đến nay: có sự biến đổi về kiểu dáng, chất liệu phù hợp với xu hướng, lối sống hiện đại nhưng vẫn giữ được nét đặc trưng và tôn lên vẻ đẹp của người phụ nữ Việt.

2.2. Nét đẹp truyền thống của người phụ nữ Việt Nam trong trang phục áo dài

Mỗi dân tộc trên thế giới đều có một loại y phục cá biệt, khi nhìn vào cách ăn mặc và phục sức của họ, chúng ta có thể nhận biết họ thuộc quốc gia nào. Người Việt hãnh diện với chiếc áo dài được xem như quốc phục. Đây là trang phục không thể thiếu trong các sự kiện quan trọng của đất nước.

Chiếc áo dài được thiết kế khá đơn giản nhưng lại mang tính cá nhân hóa rất cao, mỗi chiếc áo chỉ may riêng cho một người, dành riêng cho người đó.

Người đi may được lấy số đo rất kỹ, khi may xong lại phải qua một lần mặc thử để sửa cho hoàn thiện. Có thể thấy rằng chiếc áo dài rất kín đáo, duyên dáng nhưng lại rất gợi cảm. Không chỉ đơn giản là chiếc áo nữa mà áo dài đã trở thành biểu tượng của trang phục phụ nữ Việt, đã trở thành nét văn hóa truyền thống không thể thiếu cho vẻ duyên dáng của người phụ nữ Việt Nam. Không phải ngẫu nhiên các cuộc thi hoa hậu trong nước và quốc tế các thí sinh Việt Nam đều chọn áo dài trong màn trình diễn trang phục dân tộc.

Bùi Hoài Sơn, Viện trưởng Viện Văn hóa Nghệ thuật Quốc gia Việt Nam đã từng nhận xét tại hội thảo khoa học quốc gia *Áo dài Việt Nam: Nhận diện, tập quán, giá trị và bản sắc* (ngày 26/6/2020, tại Hà Nội): “Áo dài Việt Nam không chỉ đơn thuần là một loại trang phục dân tộc, nó còn chứa đựng cả một bề dày lịch sử, truyền thống văn hóa, tính triết lý, những quan niệm thẩm mỹ, ý thức và tinh thần dân tộc của người Việt Nam”.

Trải qua những thăng trầm lịch sử, áo dài ngày càng khẳng định là bộ trang phục đại diện cho sắc phục Việt Nam, của người Việt Nam và do người Việt Nam sáng tạo. Từ kiểu dáng sơ khai ban đầu, cho đến nay đã có những biến đổi, cách tân để phù hợp với nhu cầu sử dụng trong xã hội hiện đại. Áo dài giờ đây không chỉ là trang phục, là biểu tượng cho hình ảnh người phụ nữ Việt Nam, mà còn đại diện cho văn hóa Việt Nam, bản sắc của dân tộc Việt Nam, điều này cũng đã được minh chứng qua lời nhận xét của bà James Sterson (Mỹ): “Không một đất nước nào có một trang phục dân tộc vừa đẹp, truyền thống mà lại có chiều sâu văn hóa như tà áo dài Việt Nam”. Từ “Áo dài” đã được đưa nguyên bản vào từ điển Oxford và được giải thích là loại trang phục của phụ nữ Việt Nam với thiết kế hai tà áo trước và sau dài chằm mắt cả chân, che bên ngoài chiếc quần dài.

3. Áo dài - nét đặc sắc của văn hóa Việt Nam qua các tác phẩm hội họa

“Từ năm 1930, với khoá sinh viên đầu tiên của Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương ra trường cộng với các tác giả học ở Pháp về nước” (Phạm Thị Chinh, 2005, tr. 162), khoảng thời gian này cũng là lúc chiếc áo dài Việt được nhà thiết kế Cát Tường cách tân từ áo tứ thân, ngũ thân thành hai thân, chỉ có vạt trước và vạt sau. Chiếc áo dài từ đây càng gắn bó mật thiết với phụ nữ Việt Nam cùng vẻ đẹp duyên dáng, e ấp, là sự tự hào của nhan sắc Việt và là nguồn

cảm hứng sáng tác cho nhiều thế hệ họa sĩ. Phụ nữ Việt trong tà áo dài là một trong những đề tài được các họa sĩ khai thác với những thành công trong tạo hình và sáng tạo nghệ thuật. Đề tài này xuyên suốt kể từ bộ tứ hội họa đầu tiên (Trí, Lân, Vân, Cẩn) đến bộ tứ (Nghiêm, Liên, Sáng, Phái) cho tới các họa sĩ tài danh của khóa kháng chiến (Mai Long, Lưu Công Nhân...) và các họa sĩ hiện nay đều có tranh rất đẹp về phụ nữ mặc áo dài được các nhà sưu tập trong và ngoài nước mến mộ.

Các danh họa thuộc thế hệ đầu của nền hội họa Việt Nam đều ít nhiều đưa hình ảnh người phụ nữ trong trang phục áo dài vào tác phẩm của mình. Đó là sự kết hợp hoàn mỹ giữa mỹ thuật châu Âu và nghệ thuật dân tộc.

Thiếu nữ bên hoa huệ là tác phẩm sơn dầu được họa sĩ Tô Ngọc Vân sáng tác năm 1943. Đây được xem là bức tranh tiêu biểu nhất trong sự nghiệp sáng tác của ông và cũng là một trong những đại diện tiêu biểu nhất cho mỹ thuật Việt Nam đầu thế kỷ XX.

Hình tượng trong tranh là một thiếu nữ tân thời duyên dáng, tươi trẻ bên hoa huệ trắng (còn gọi là Huệ tây hay Bách hợp), loại hoa là biểu tượng cho sự thuần khiết, trinh nguyên. Bức tranh không chú trọng tả chân dung nhân vật cụ thể, mà chỉ gợi về sự thanh cao, bình lặng, có nét đài các của thiếu nữ Hà Thành.

Hình 1. Thiếu nữ bên hoa huệ (1943). Tô Ngọc Vân. Sơn dầu.

Nguồn: Anh Phương (21/06/2021)

Bố cục tinh tế, tỷ lệ hợp lý, hình tượng người thiếu nữ nằm gọn trong đường xoắn ốc của tỷ lệ vàng, tạo nên hiệu quả thẩm mỹ cho tác phẩm, làm cho người xem cảm giác hài hòa thuận mắt. Hình dáng cô gái cùng những chi tiết và màu sắc xung quanh tạo thành một khối đơn giản, nhẹ nhàng. Ánh sáng đến từ bên trái, tỏa ra khắp mặt tranh, từ chiếc áo dài, đến khuôn mặt, đôi tay và những bông hoa, cho chúng ta thấy một sức sống tươi trẻ và trong sáng của người thiếu nữ trong chiếc áo dài trắng tinh khôi.

Tác phẩm *Hai thiếu nữ và em bé* cũng được họa sĩ Tô Ngọc Vân thể hiện rất thành công về đẹp của người phụ nữ trong chiếc áo dài. Tranh diễn tả ba nhân vật với ba độ tuổi khác nhau, dáng ngồi khác nhau diễn hình với từng độ tuổi, nét ngây thơ hồn nhiên của em bé, vẻ e ấp của cô thiếu nữ trong tà áo dài trắng và sự đầy đặn, mặn mà, đầm thắm của người thiếu phụ với dáng ngồi vững chãi. Tất cả những yếu tố ngôn ngữ tạo hình đã tôn lên vẻ đẹp của người phụ nữ Việt Nam trong trang phục áo dài dân tộc. Hình ảnh hai cô gái và em bé bên cây hoa phù dung đang độ đẹp rực rỡ và tinh khiết nhất đã gọi cho người xem một liên tưởng về vẻ đẹp của người phụ nữ Việt đậm chất Á đông.

Hình 2. Hai thiếu nữ và em bé (1944). Tô Ngọc Vân. Sơn dầu

Nguồn: Anh Phương (21/06/2021)

Mai Trung Thứ là một họa sĩ nổi tiếng của nền mỹ thuật hiện đại Việt Nam. Ông thi vào Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương năm 1925, trong những

năm đầu theo học ở trường ông theo đuổi chất liệu sơn dầu, sau đó ông chuyển sang vẽ tranh lụa. Họa sĩ được coi là người góp phần quan trọng tạo nên sự phong phú về màu sắc của chất liệu tranh lụa Việt Nam. Đề tài yêu thích của ông là vẽ về phụ nữ, trẻ em và cuộc sống hàng ngày với cái nhìn đầy màu sắc dân gian và bản sắc văn hóa truyền thống của Việt Nam. Tranh về phụ nữ của Mai Trung Thứ gọi cho chúng ta thấy một nét đẹp e ấp, duyên dáng, thùy mị với hình dáng mảnh mai, thon thả, cùng khuôn mặt đầy đặn mang vẻ đẹp theo quan niệm Á đông, đặc biệt đôi mắt buồn man mát. Tranh của ông tham gia trưng bày ở nhiều nước trên thế giới như: Ý, Mỹ, Bỉ, Pháp... Điều này cũng đã giúp cho người xem ở nước ngoài biết nhiều hơn về con người Việt Nam, bản sắc văn hóa của người Việt, đặc biệt là hình ảnh người phụ nữ Việt Nam trong trang phục áo dài dân tộc.

Hình 3. Chân dung cô Phương. (1930). Mai Trung Thứ. Sơn dầu

Nguồn: Hiếu Nhân (20/04/2021)

Hình 4. Người phụ nữ nhìn qua ban công (1940).
Mai Trung Thứ. Lụa

Nguồn: Hiếu Nhân (20/4/2021)

Ngoài những họa sĩ thuộc thể hệ Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương đã đưa hình tượng chiếc áo dài vào tranh với vẻ đẹp dịu dàng nền nã, hình tượng đó cũng được các họa sĩ ngày nay quan tâm với những cách thể hiện tươi mới, mang tính hiện đại nhưng vẫn mang đậm bản sắc dân tộc. Nếu như các họa sĩ của thể hệ Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương vẽ phụ nữ Việt Nam trong tà áo dài với bố cục chuẩn mực, kinh điển và màu sắc thâm trầm thì thể hệ họa sĩ sau này vẽ với bố cục và màu sắc có phần phá cách hơn. Nhưng tựu trung vẫn thể hiện cái vẻ đẹp kín đáo nhưng không kém phần gợi cảm của phụ nữ Việt trong tà áo dài dân tộc, trang phục mang tính đặc trưng không lẫn vào đâu được.

Họa sĩ Nguyễn Thanh Bình sinh năm 1954, tại Hà Nội. Ông tốt nghiệp trường Cao đẳng Mỹ thuật Hà Nội năm 1972. Ông thường xuyên có những triển lãm ở châu Âu, châu Á và ở Mỹ.

Nguyễn Thanh Bình đã vẽ rất nhiều về hình ảnh người phụ nữ, đặc biệt là phụ nữ trong tà áo dài. Với lối vẽ dứt khoát, gam màu tối giản, phần lớn tranh của ông không vẽ mặt nhưng vẫn ra người đẹp, màu trắng là màu chủ đạo trong tranh, nhưng không bao

giờ là trắng nguyên chất nên không tạo cảm giác trắng bệch, như ông đã từng viết là trông “rất ngọt... không thể bắt chước, vì sự di chuyển của sắc độ rung rinh theo cảm giác tại thời điểm”. Chỉ là tà áo dài, chiếc nón lá trắng, những búp sen... ông đã chuyển tải đến người xem cảm nhận sự thanh thoát, đơn giản, một cuộc sống hòa bình, sinh sôi. Ông nổi bật ở khả năng xử lý hình và màu với độ trong sáng rất quyến rũ.

Hình 5. Tụ trường (2020). Nguyễn Thanh Bình.
Sơn dầu

Nguồn: Nguyễn Thanh Bình (16/7/2020)

Họa sĩ Đặng Can sinh năm 1957 tại Vĩnh Long. Tranh của ông được nhiều nhà sưu tập trong và ngoài nước sưu tầm, một số tranh được trưng bày tại Bảo tàng Mỹ thuật Thành phố Hồ Chí Minh. Hiện ông là hội viên Hội Mỹ thuật Việt Nam.

Hình 6. Giác mơ trưa (2016). Đặng Can. Sơn dầu

Nguồn: Hà Nhi (02/5/2018)

Ông vẽ sơn dầu với bút pháp giống như tranh lụa, tán màu thật mịn, đường nét mềm mại, mang đậm nét trữ tình. Ngoài đề tài tranh phong cảnh, sinh hoạt về vùng đất Tây Nam bộ, mảng đề tài không kém phần đặc sắc của ông là phụ nữ trong tà áo dài, với lối vẽ nhẹ nhàng, uyên chuyên, những cô gái trong tranh của ông như những nàng thơ mong manh, thướt tha, với vẻ trong sáng, dịu dàng, e ấp mang đậm nét quê hương.

Hình 7. Hương sen (2016). Đặng Can. Sơn dầu

Nguồn: Hà Nhi (02/5/ 2018)

Kể từ thế hệ họa sĩ đầu tiên của Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương, cái nôi của nền hội họa Việt Nam hiện đại, cho đến các họa sĩ trẻ trong thời hội nhập quốc tế, vừa tiếp nhận xu hướng hội họa mới của thế giới nhưng vẫn giữ được bản sắc văn hóa dân tộc thông qua những tác phẩm nghệ thuật của mình. Họ đều có những bức tranh rất đẹp về phụ nữ mặc áo dài, tựu trung đều mong muốn góp tiếng nói của mình vào việc bảo tồn và phát triển trang phục truyền thống này, đồng thời cũng là hình tượng nghệ thuật giúp người xem dễ dàng nhận diện bản sắc dân tộc thông qua tác phẩm hội họa.

4. Kết luận

Câu chuyện về chiếc áo dài có lẽ còn được kể nhiều và nhiều nữa sau này, bởi nét đẹp của nó luôn là nguồn cảm hứng như suối nguồn không dứt. Với nguồn cảm hứng ấy và tình cảm dành cho chiếc áo dài mà các họa sĩ đã thể hiện bằng chính tác phẩm của mình. Áo dài không chỉ là cái áo mà còn chứa đựng

những giá trị lịch sử cũng như vẻ đẹp độc đáo, đã trở thành đề tài lớn trong lịch sử hội họa Việt Nam. Các họa sĩ đã mang đến cho công chúng những tác phẩm đầy ý nghĩa nhằm tôn vinh vẻ đẹp của áo dài - trang phục truyền thống mang trong mình câu chuyện của người Việt, phụ nữ Việt. Vẻ đẹp độc đáo của áo dài đã trở thành mạch cảm hứng lớn trong hội họa Việt Nam từ khi mới hình thành cho đến tận bây giờ và sẽ còn tiếp nối về sau.

Tài liệu tham khảo

- Anh Phương. (Ngày 21 tháng 06 năm 2021). Họa sĩ Tô Ngọc Vân - Nhân cách lớn của nền hội họa Việt Nam. *Designs.vn*. Truy cập từ <https://designs.vn/hoa-si-to-ngoc-van-nhan-cach-lon-cua-nen-hoi-hoa-viet-nam/>.
- Hà Nhi. (Ngày 02 tháng 05 năm 2018). Đồng bằng Nam Bộ: Phong cảnh và hình tượng trong tranh Đặng Can. *Tap chí Mỹ thuật*. Truy cập từ <http://tapchimythuat.vn/my-thuat-hien-dai-viet-nam/dong-bang-nam-bo-phong-canh-va-hinh-tuong-trong-tranh-dang-can/>.
- Hiểu Nhân. (Ngày 20 tháng 04 năm 2021). Lý do tranh “Chân dung cô Phương” có giá 3,1 triệu USD. *VnExpress*. Truy cập từ <https://vnexpress.net/ly-do-tranh-chan-dung-co-phuong-co-gia-3-1-trieu-usd-4265155.html>.
- Nhiều tác giả. (2004). *Áo dài xưa và nay*. Cà Mau: NXB Mũi Cà Mau.
- Nguyễn Thanh Bình. (Ngày 16 tháng 07 năm 2020). Tựu trường. *Facebook*. Truy cập từ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=305760530836311&set=a.117011406377892>.
- Phạm Thị Chinh. (2005). *Lịch sử Mỹ thuật Việt Nam*. Hà Nội: NXB Đại học Sư phạm.
- Phạm Thị Phương Thái và Lee Mi Jung. (2012). Dấu ấn của giao lưu văn hóa Đông - Tây trong trang phục áo dài Việt Nam”. *Tap chí Khoa học & Công nghệ, tập 98-(10)*, 11/ 2012, 163- 166.
- Trần Quang Đức. (2013). *Ngàn năm áo mũ*. Hà Nội: NXB Thế Giới.
- Trần Ngọc Thêm. (1996). *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam*. Thành phố Hồ Chí Minh: NXB Thành phố Hồ Chí Minh.
- Trần Quốc Vượng. (2000). *Truyền thống phụ nữ Việt Nam*. Hà Nội: NXB Văn hóa dân tộc.